

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI
UNIVERSITETI

GLOBAL TA‘LIM VA MILLIY METODIKA
TARAQQIYOTI

mavzusidagi V an‘anaviy respublika ilmiy-amaliy anjumani
materiallari

2021-yil, 26-aprel

Toshkent – 2021

“QISSAI JAMSHID” ASARINING POETIK XUSUSIYATLARI

Jabborova Matluba Rustamovna
Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU
katta o‘qituvchisi
mdjabborova86@mail.ru

Annotatsiya: Xalq qissalari adabiyotning asrlar osha sayqallanib, turli obrazlar orqali tillarda doston, el orasida mashhur bo‘lgan boy merosidir. Unda xalq ijodining og‘zaki va yozma janrlari o‘z aksini topadi. Xalq qissalari an‘anaviy syujet asosida yaratilgan, ulardan ayrimlari o‘zbek xalq og‘zaki ijodi va yozma adabiyotida ijodiy qayta ishlangan. “Qissai Jamshid” asari ana shunday an‘anaviy syujet va obrazni qayta ishlash asosida yaratilgan xalq ijodi namunasidir. Mazkur maqolada o‘zbek xalq kitobi “Qissai Jamshid” asarining o‘ziga xos tili va poetik xususiyatlari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: xalq kitobi, poetik xususiyat, an‘anaviy sujet, jonlantirish, o‘xshatish, badiiy san’atlar.

Annotation: Folk tales are a rich literary heritage that has been polished for centuries and is popular in various languages. It reflects the oral and written genres of folk art. Folk tales are based on traditional plots, some of which are creatively reworked in Uzbek folklore and written literature. Qissai Jamshid is an example of folk art based on such a traditional plot and image processing. This article analyzes the specific language and poetic features of the Uzbek folk book "Qissai Jamshid".

Keywords: folk book, poetic feature, traditional subject, animation, simile, artistic art.

O‘zbek xalq kitobi “Qissai Jamshid” XVIII asr oxiri XIX asr boshlari o‘zbek nasrining badiiy jihatdan o‘ziga xos imkoniyatlari haqida ma’lumot beradi. Mazkur davrda ko‘pgina qissalarning yaratilishi, avvalo, o‘zbek adabiyotining boyishiga xizmat qilgan. Chunonchi o‘z davrining adabiy asar badiiyati, poetik lavhalar tasviri, badiiy-tasviriy ifodalar ko‘lami va qahramon ichki olamining yoritilishi kabi jihatlarni o‘zida mujassamlashtirgan mazkur asar zamonaviy o‘zbek nasrini yaratilishiga ham zamin hozirlagan. Ikkinchidan, shu davrda yaratilgan qissalarga o‘zbek xalqining orzu-umidlari, o‘y-kechinmalari, turmush tarzi va kundalik tashvishlari singdirilgan. Uchinchidan, mazkur asar qissa yaratilgan davr adabiy tilining o‘ziga xosligi haqida ham ma’lumot beradi.

Odatda, badiiy asarni poetik jihatdan taftish etishda, asarda badiiy tasviriy vositalardan foydalanilganlik, qahramonlarning tashqi qiyofasi nechog‘lik mahorat

bilan chizilganligi, obraz ruhiy olamining yoritilishi kabi masalalarga e'tibor qaratiladi. "Qissai Jamshid"ning o'ziga xos jihatlari mazkur masalalar asosida kuzatildi.

Asarni badiiy jihatdan bezashda jonlantirish muhim ahamiyatga ega. Muallif jonlantirish vositasida "insonga va jonli mavjudotlarga xos belgilarni tabiat hodisalariga, narsalarga va tushunchalarga ko'chiradi" [Худойбердиев, 2008: 137]. Boshqacha qilib aytganda, "tirik narsalarning xususiyatlarini jonsiz ashyolarga nisbat berish jonlantirish deb ataladi" [Султон, 2005:139]. Masalan, qissada jonli mavjudotga xos "qarash" xususiyatini jonsiz narsa boylikka ko'chiradi: *"Davlat senga boqay desa, unamaydursan"*.

Badiiy tasvir jarayonida o'xshatishning o'z o'рни bor. O'xshatish orqali o'quvchiga ma'lum bo'lgan biron-bir predmetga xos xususiyat tasvirlanayotgan narsa yoki hodisaga ko'chiriladi. "O'xshatishlar "-dek", "-day", "o'xshash", "xuddi", "monand", "go'yo", "misli", "singari", "kabi", "yanglig'", "-simon" kabi so'z va qo'shimchalar yordamida yuzaga keltiriladi. O'xshatish tasvirlanayotgan narsa-hodisa yoki uning asosiy belgilarini yorqinroq, aniqroq qilib ko'rsatishga xizmat qiladi" [Худойбердиев, 2008: 134]. Masalan, qissago'y Laylivashning Malikai Dilso'zga bo'lgan muhabbati tasvirlashda quyidagi o'xshatishdan foydalanadi: "quchoqig'a kirsam, o'tg'a kuygonddek zohir bo'lub toqat qilolmas edi". Shuningdek, qissada ba'zi mubolag'ali o'xshatishlarni ham kuzatish mumkin. Masalan, "xalqning qoni daryodek oqti va jasadida tog'dek dumalandi", "qiron qildilarki, "yel birla tufroq olishqonddek", "bir musht urdiki, boshi sabchadek uzulib ketdi" kabi. Qissago'y ushbu o'xshatishlar orqali badiiy voqelikni o'quvchi ko'z o'ngida aniq gavdalantirishga erishgan. Qissada qo'llanilgan "pahlavonlarning boshi soyni toshidek har joyda to'da to'da bo'ldi", "yiroqdin bir nimarsa ko'rdilarki, ko'zi farqi sarida tovu parxundek", "Malikani guldek badani xun oluda bo'ldi", "o'qni go'yoki qor yomg'urdek yog'dirdi", "minordek bir odam", "boshig'a jig'a sanchibdur katta terakdek", "andog' taftish qildiki, go'yokim shaharg'a o't olg'ondek bo'ldi", "chehrasi za'farondek sorg'ayibdur", "har bir odini qad qomati

minordek”, “ko‘zi piyoladek bo‘lubdur”, “xazon *yafrog‘idek* titradi”, “bu na‘raning o‘zi andoq eshitildiki, osmon *yorilg‘ondek* bo‘ldi”, “belidan xanjarini olib, sherning qornig‘a andog‘ urdiki, *go‘yoki bag‘ri to‘kulib tushdi*” kabi betakror o‘xshatishlar asarning badiiy-estetik, ta’sirchanlik xususiyatini oshirgan. Shuningdek, qissada ruhiyat tasvirini kuchaytirish maqsadida kiritilgan intim tasvirlar va holatlar o‘zbekona sharm pardasi ortida “qog‘ozga o‘ralib” berilgan.

Badiiy asarda so‘z o‘z ma‘nosidan tashqari turli-tuman ko‘chma ma‘nolarda ham ishlatiladi. Bunday metaforalar qissada ham uchraydi: “*daryo labig‘a*”, “*suvni labida*”, “*buloq labig‘a*”, “*tog‘ning qoq belida*”, “*xandaqning labig‘a*”, “*naqibni og‘zig‘a*”, “*zindon yaqosig‘a*”, “*zindon boshig‘a*”, “*zindon labida*”, “*uy yuzida*”.

Xalq kitobi “Qissai Jamshid”da mubolag‘a san‘atidan ham unumli foydalanilgan. Masalan, Malikai Dilso‘zning jamolini vasf eta turib, “*xusn va jamoli oftobg‘a g‘alaba qilur erdi*”, “*Malikai Dilso‘z oftob, men zarra*”, deb ta’riflaydi. Mubolag‘a san‘atidan foydalanish, asosan, romanik asarlarda yetakchilik qilsa-da, mazkur jangnoma tipidagi qissada ham alohida ahamiyatga ega. Chunonchi, qissaning ko‘pgina o‘rinlarida mubolag‘aviy, hatto, o‘ta mubolag‘a – ig‘roq tasvirlarni uchratamiz. Ayniqsa, jang sahnalari tasviri va taraflarning hujum jarayonini tasvirlashda qahramonlarning kelbat va salobatini tasvirlashda bu san‘atdan mohirona foydalanilgan. Masalan, qissago‘y lashkarlarning ommaviy tarzda, yopirilib hujumga o‘tishi jarayonini tasvirlay turib, “*Jamshid ko‘rduki, osmon ko‘runodir, yer ko‘rinmaydur*” deydi. Ya’ni, lashkarlar shu darajada ko‘pki, ko‘z ko‘rishi mumkin bo‘lgan chegaragacha bo‘lgan barcha hududni egallab olgan. Bunday mubolag‘ali tasvirlar qissaning ko‘p lavhalarida uchraydi. Chunonchi, “*qaro kechada qaro palasini uzasida qaro chumolini ko‘zig‘a nish tikon urar erdi*”, “*yerga andog‘ urdiki, taxtai zamin uzra naqsh bog‘ladi*”, “*chorbog‘ni to‘rt tarafidin andog‘ o‘q yog‘durdilarki, ro‘zi ravshanda oftob o‘qni soyasida hargiz yerg‘a tushmadi*”, “*bu devzodning yonchilg‘on ustixonlarini ovozi batamom Rung‘a eshitildi*”, “*andog‘ majlis qildilarki, parilar rashk ayladi*”, “*yoyning ikki boshini bir yerga kelturub, yondurmay bir piyola choy ichguncha xayol qilib tutib*

turdi”, “*qizlarni voy enaga, degan ovozig’a chahor bog’ni tomlari darz ketti*”, “*Bomonning na’rasi bir kecha kunduzliq yerga eshitildi*”. Bunday tasvirlar qissaning tom ma’nodagi o‘zbekcha jangnoma ekanligini “mana-men” deb ko‘rsatib turibdi.

Qissada pahlavonlarning xatti-harakati, tashqi ko‘rinishi – portreti tasvirida ham mubolag‘adan foydalaniladi. Laylivash do‘sti Farruxi Odiyni shunday ta’riflaydi: “*Tun yarmi bor erdi bir pahlavoni odiy zabardast paydo bo‘ldi. Aning haybatidan osmonu zamin larzag’a keladur. Karvon xalqi qo‘rqub oldig’a chiqib taklif qilduk. Men uch kun turg‘izib, sakkiz yuz qo‘y so‘yub, mehmondorliq qilib o‘tkardim. Har yeganida oltmish – yetmish qo‘yni go‘shtini yolg‘iz yer erdi.*” Ushbu lavha giperbolaga ham misol bo‘la olishi mumkin. Badiiy adabiyotda o‘ta orttirib tasvirlash, kattalashtirish giperbola deyiladi. Masalan, qissada pahlavonlarning qad-qomati o‘ta kattalashtirib tasvirlanadi: “*Shul asnoda orqa tarafdin minordek bir nimarsa paydo bo‘ldi. Boshi bulutda keladur*”.

Shuningdek, badiiy asarda buning aksi ham uchrashi mumkin. Ya’ni narsa-hodisalarning hajmi, ko‘lami haqiqatga mos kelmaydigan darajada kichraytirib tasvirlansa, bunday holatni litota deyiladi. “*Xo‘jai Valoguhar ko‘rduki, malikani og‘zig’a solsa bo‘g‘zidan ilonnamo o‘tub ketgudek. Malika muning nazarida bir no‘xotcha bor*”, “*Farruxiod Xo‘janing tanho ko‘rmab erdi, charoki muni nazarida bir qurtcha bor erdi*”. Har ikkala misolda ham litota san’ati qo‘llanilgan. Birinchisida Farruxiodning juda katta gavdasini ta’riflash barobarida, malikaning o‘ta nozik, kichikkina jussasini tasvirlaydi. Ikkinchi misolda ham o‘quvchi tasavvurida Farruxiodning haybatli qomatini tasvirlash uchun Xo‘ja Valoguharning jussasini “qurtcha” kichraytiradi. Qissaning yana bir o‘rnida pahlavon Bahrom raqibini mensimasligini litota yordamida ifodalagan. “*Bahromning achig‘i keldi, aydiki, bu chumolini bir urub o‘qumda yumalatay, deb daxanaki terni chillai kamong’a band qildi.*”

Badiiy asarda bayon ohangining o‘zgarib turishini ta’minlovchi ohang vositalari ham mavjud. Bu jarayonni adabiyotshunos olim Izzat Sulton shunday

izohlaydi: “Hayotdagi kabi personajlarning ruhiy holatlari o‘zgarib, goh osoyishta, goh jo‘shqin bo‘lib turgani uchun, badiiy tilda bayon ohangi ifoda etilmoqchi bo‘lgan mazmunga qarab turlanib turadi” [Султон, 2005: 140]. Ohang vositalarining eng ko‘p ishlatiladigan turi inversiyadir. “Inversiya deb gapdagi so‘zlarning odatdagi o‘rnining almashtirilishiga” aytiladi. Masalan, o‘zbek tili uslubiy qoidasiga ko‘ra gapning boshida ega, oxirida kesim kelishi kerak. Biroq inversiya jarayoni yuz berganida bu tartib o‘zgaradi. Bu o‘zgarishdan maqsad “asosiy fikrni oldinga olib chiqib uqtirmoqdir.” Misol uchun, qissada keltirilgan *“Olti oydin keyin Rumg‘a elchi yubordi, menga itoat qilsun deb”* jumlasida qoidaga ko‘ra bunday tuzilishi kerak edi: *“Olti oydan keyin menga itoat qilsin, deb Rumg‘a elchi yubordi”* yoki *“bul ham jahonni dod adl birla obod ayladi va bunyod”*, *“Rum podshohidin noma kelibdur, sizni taklif qilg‘ali, dedi”* singari jummalarda ham inversiya mavjuddir.

Til adabiy asar yaratilishida eng muhim omil, uning sarsinji hisoblanadi. Chunki, rassom o‘z tasavvurini turli ranglar vositasida aks ettirgani singari, yozuvchi ham ijod jarayonida “o‘z quroli” – tilni ishga soladi. Shu sababli, badiiy asar tahlili davomida ijodkor mavjud til imkoniyatlaridan nechog‘lik foydalana olganligiga ham e‘tibor beriladi.

Xalq tomonidan yaratilgan mazkur qissaning ham til xususiyati o‘ziga xos. Unda qo‘llanilgan turli ma‘nodagi birikmalar qissa tilining boyishiga xizmat qilgan. Bunday “tagma’noli” so‘zlar asar tilini badiiy jihatdan bezab, ma‘noviy salmog‘ini oshirgan. “Qissai Jamshid”da quyidagi tagma’noli birikmalar uchraydi: *“Siyomakni qonini tiladi”* (Siyomakning o‘limi uchun qasos olmoqchi bo‘ldi), *“dev ustig‘a yubordi”* (dev bilan jang qilish uchun yubordi), *“yemak va ichmakdin ikki labini tikib”* (parhezkorlik), *“xob va oromni o‘zig‘a harom etib”* (bedorlik), *“devlar jangi uchun yuzlandi”* (devlar bilan jang qilishga tayyorlandi), *“qo‘lg‘a tushqon”* (asir bo‘lgan), *“yurt tutib bo‘lmas”* (yurtni boshqara olmaydi), *“mehnat va mashaqqat o‘tida kuysun”* (mehnat qilsin), *“yog‘iyg‘a tushub”* (asir bo‘lib), *“bir piyola choy ichguncha”* (bir muddat), *“muhabbat qozonida qaynag‘on”* (mehriddan bahramand

bo'lgan), *“makru hiylasini ko'kka uchurub”* (hiylasini yo'q qilib), *“qo'lidin hech ish kelmadi”* (topshiriqni bajara olmadi), *“ko'ngli aylansa”* (rozi bo'lsa), *“yuragig'a larza tushsun”*(qo'rqsin), *“rishtai umri bu olamdin tiyur”* (o'ladi), *“paymonasi to'libdur”* (o'limi yaqinlashgani), *“osmong'a uchmas, yerga kirmas”* (hech qaerda yo'q), *“azroilni changalidin”*(o'limdan), *“bir poy turar erdi”* (yolg'iz), *“ko'ksidagi olmasig'a”* (ko'kragiga), *“suhbatidin hargiz umidin uzolmas ermish”* (yana suhbatlashish orzusida yurish), *“erni ko'ngluni qoldurmas”* (rozi bo'lsa kerak), *“malikani olsam”* (malikaga uylansam), *“ko'nglimg'a kelg'oni”* (fikrim), *“ulug' tuqg'onlar”* (qarindoshlar), *“chiyot bog'ini ichida butagon daraxtni bix va bunyodidin uzub tashlaydur”* (o'ldiradi), *“savdoda ko'zingiz pishsun”* (savdo sirlarini o'rganish), *“bir ko'zi oldida va bir ko'zi orqasida”* (ayanchli ahvolda), *“o'tni boshlab kelibsiz”* (xavfli odamlarni), *“yodlansam yuragim laxta laxta qon bo'ladur”* (sog'inib azoblanish), *“ishqida kabob qildi”* (sevib qolish) kabilar. Bu misollarni uzoq davom ettirish mumkin. Ba'zan qahramon, ba'zan qissago'y tilidan aytilgan mazkur birikmalar qissa tilining badiiy jihatdan boy ekanligini tasdiqlaydi. Shuningdek, ushbu birikmalar asarning badiiy tilida tasvir aniqligini, ikkinchi tomondan matnning jonli xalq tiliga yaqinligini, tushunarligini oshirgan.

Bundan tashqari, qissada sinonim birliklar ham uchraydi. Qissago'y o'z asarida bir ma'noli iboralarni turli shaklda qo'llashi orqali qissa tili jozibasini yanada oshiradi. Chunonchi, *“saltanat taxtida qaror topti”*, *“jahonni o'z tasarrufida ko'rdi”* (podshoh bo'ldi), *“nihonxonai adam sori intiqol qildilar”*, *“oxir al-amr yer ostida manzil etti”*, *“olami foniyydin jahoni boqiyg'a intiqol etdi”* (vafot etdi), *“ko'zig'a ilmadi”*, *“nazarig'a kelturmadi”* (mensimadi), *“oshiqu beqaror bo'ldi”*, *“beixtiyor oshiq bo'ldi”*, *“oshiqu nigoron bo'ldi”* (sevib qoldi), *“bor a'zosig'a larza paydo bo'ldi”*, *“xaft andomig'a larza tushti”*, *“yuragi orsiqti”*, *“zaharasi yorildi”*, *“badanida har tor mo'yki bor erdi, jomasidan sarbdor qildi”*, *“g'azablari darjo'sh keldi”*, *“itlig'i tuti”*, *“otash g'azabi jo'shqa keldi”* (jahli chiqdi), *“pisand aylab”*, *“aqida bog'lab”* (ishonib), *“yuz va ko'zini yirtib”*, *“charx urub”* (jazavaga tushib), *“boshig'a kelg'on xikoyalarni”*, *“bu falak kajraftorini”*,

“bu falak g‘addoridin shikoyatlar” (sarguzashtlarini) kabi ma’nolarda qo‘llanilgan mazkur sinonim birikmalar bir xil holatni turlicha tasvirlash imkonini yaratgan.

Bundan tashqari, qissaning badiiy tilida bir ma’noga ega, biroq turli shaklda yoziluvchi sinonim so‘zlarni ham uchratamiz. Yozuvchi, odatda, bir so‘zni qayta-qayta takrorlamaslik uchun uning sinonimlaridan foydalanadi. Sinonim so‘zlardan mohirona foydalanish badiiy asar tilining boyishiga ko‘maklashadi. Masalan, qissada *“kiyim”* ma’nosini anglatuvchi turli sinonimlardan mohirona foydalaniladi. *“Mani bu jomalarimni siz oling”, “Bu gulxanchi sevinub, liboslarini yechib berdi”, “Qarton Zangig‘a kishi yubordiki, jang siloxini kiyib kelsun deb”, “ey bo‘tam, siz munda kiyimingizni quritib soya olib o‘lturing, dedi”*. Ta’kidlash joizki, yozuvchidan vaziyat va holatga ko‘ra sinonimik so‘zlardan to‘g‘ri keladiganini tanlab olish talab etiladi. Bunda so‘zlarning ijobiy va salbiy bo‘yoqdorlik xususiyatiga ham alohida e’tibor berish lozim. Masalan, o‘zbek tilidagi *“yuz”* so‘zining *“bet”, “aft”, “bashara”, “turq”* kabi salbiy va *“chehra”, “oraz”* kabi ijobiy sinonimlari mavjud. Bulardan matn taqozosiga ko‘ra to‘g‘risini tanlay bilish, muallif mahoratiga bog‘liq. *“Sinonimlardan to‘g‘ri va unumli foydalanish badiiy tilning rang-barangligiga, takroriylikning kamayishiga va uslubning ravonligiga yo‘l ochadi”* [Худойбердиев, 2008: 123]. Qissadagi har bir sinonim so‘z vaziyat va holatga mos ravishda tanlangan. Masalan, *“baliq birlan ovqat qilur erdilar”*. Ushbu gapdagi ovqat so‘zining o‘rniga uning sinonimi g‘azo yoki yemish ishlatib bo‘lmaydi. Keyingi misollardagi sinonim so‘zlar ham o‘z o‘rnida, to‘g‘ri qo‘llanilgan: *“Kamak men musofirman, deb yemish tiladi”, “uch kunda bir g‘azo beradur, bular o‘lgudek bo‘ldi”, “Qalandarlarni ko‘rdi, so‘ranglar qaydin kelibdur, deb taom chiqordi”*.

Badiiy asarda qarama-qarshi ma’noli so‘zlar ham ko‘p uchraydi. *“Antonimlardan yozuvchilar ko‘pincha turli kishilar yoki hodisalarni bir-biriga qarama-qarshi qo‘yish, kontrast holatlar hosil etish maqsadida foydalanadilar”* [Худойбердиев, 2008: 124]. Qissago‘y *“Qissai Jamshid”*da quyidagi antonim so‘zlarni ishlatadi: *“ular lashkari bekaron birla paydo bo‘ldi, birisi uzun, birisi*

qisqa”, “*ey bobo, bu ismiyotni shundoq birla o‘qudimki, bu choh bir quloch bo‘lsa, bu kamon uzun kelmas. Agar ming quloch bo‘lsa, qisqa kelmas dedi*”, “*Bir baland taxtqa malika chiqib o‘lturdi. Pastroq bir taxtda podshoh Jamshid o‘lturdi.*”, “*Do‘stungg‘a do‘st, dushmaninga dushman bo‘lay, deb ahd qildi*”. Demak qissaning til zahirasi ancha boy, qissago‘y rang-barang so‘zlar yordamida voqealarni jonli tasvirlashga erishgan.

“Qissai Jamshid”da adabiy tilning o‘z davridagi mavjud imkoniyatlaridan to‘la bahramand bo‘lgan va o‘ziga xos til xususiyatlariga ega asar, deyish mumkin. Chunonchi, qissada adabiy tilning ko‘pgina shakllariga misol topish mumkin.

“Qissai Jamshid”ning og‘zaki varianti ham o‘ziga xos obrazli va jonli chiqqan. Qissago‘yning tilimizda mavjud bo‘lgan bir qator tasviriy-ifodaviy vositalardan unumli va mohirona foydalangani qissaning yutug‘idir. Asar tilida o‘sha davr tilining “lug‘at tarkibida endi paydo bo‘lgan” “*elektr chirog‘i*”, “*durbin*”, “*obed*”, “*soldat*” kabi **neologizmlar** va “chet tillardan olingan, lekin milliy til leksik qatlamiga kirmaydigan” “*sovsem*”, “*prikaz*”, “*zanyat*”, “*neujeli*” kabi **varvarizmlar** uchraydi.

Shuningdek, qissada ironiya (kinoya)viy jumlar ham uchraydi. Juvozkash cholni bir urib boshini osmonga uchirib yuborgan Jamshid uning kampiriga shunday deydi: “*momo, sizlarni kallalaringiz bo‘sh bo‘lama, men axir boboning soqoliga bir narsa qo‘ngan ekan, shuni olayin desam, kallasi uzilib ketdi-ku*”.

“Ba‘zan so‘z va iboralar shunday tartibda joylashtiriladiki, go‘yo birining ma‘nosi keyingisi tomonidan kuchaytirib, rivojlantirib borilgandek bo‘ladi. Bu kuchaytirish, deb ataladi” [Худойбердиев, 2008: 152]. Qissago‘y tomonidan qayta-qayta tilga olinadigan mazkur jumla bunga misol bo‘la oladi. “*Osmonning osti, jerning usti, yetti iqlim, dev, pari, ins-jinsga podsho bo‘ldi*”.

Mazkur asar tilida hikmatli so‘z, aforizmlar ham ko‘p uchraydi: “*Bo‘rining bolasi bo‘ri bo‘ladi, yo‘lbarsning bolasi yo‘lbars bo‘ladi, tulkinning bolasi tulki bo‘ladi*”.

Shuningdek, asarda o'xshatish san'atidan ham mohirona foydalanilgan: *"Xushro'yligi Yusuf payg'ambarcha, qadi-qomati Aliche, odamgarchiligi Xotamtoycha ekan"*, *"olti yuzta polvonini qip-qizil, jap-jangi gilamdek tuzib"*.

Ayniqsa, qissago'y tomonidan mubolag'a san'atining rang-barang ko'rinishlarining qo'llanilishi asar badiiyatini yanada oshirgan: *"Bir o'yin bo'ldi osmonda farishta, ko'kta turgan parilar tamosho qildi"*, *"yetti tegirmon toshi bog'langan gurzisi bilan urdi, ammo chivin chaqqanday bo'lmadi"*, *"sen urishni bilmas ekansan, deb bir urdi, kallasi uzilib osmonga ketdi"*, *"bu askarlarning sonini xudo bilmasa, bandasi bilmaydi. Bulardan tangaday joyga kun tushmaydi, tayog tashlasa yerga tushmaydi"*, *"Jamshid o'n ikki tabaq oshni ko'rdim demay shipirib urdi"*, *"malikaning osmonda farishta, ko'kda turgan parilarga jamoli g'alaba qilur erdi"*. Ko'rinib turibdiki, parchada ig'roq san'ati ham mahorat bilan ishlatilgan.

Asarda portret tasvirining ham o'ziga xos namunalari, rang-barang ko'rinishlari yaratilganligini kuzatish mumkin: Malikai Dilso'z haqida so'z ketganda, *"o'ttiz ikki zulpini kiptiga taylab, yuziga upa-elik urub, boshiga balxiy ro'molin chirmab, oyog'iga tilla kovush kiyib"* yoki kanizaklar tilga olinganda, *"oyog'iga qizil xirom etik, beliga guldor ro'mol, egniga beqasam to'nu boshiga sallani taylab"*.

Qissada quyidagicha saj' san'ati qo'llangan jumlar ham mavjud: *"Tepadan o'choq qo'ydirib, tuya tevani so'ydirib, musofirni tilagandek to'ydirib"*, *"kechani kecha qilib, kunduzni kunduz qilib, ko'zini julduz qilib"*, *"ochilmagan bo'xhamni o'zing ochting, sochilmagan bo'xhamni o'zing chochting"*.

Ko'rinadiki, "Qissai Jamshid"ning xalq varianti ham til va badiiy xususiyatiga ko'ra o'ziga xos bir nasr namunasidir. Qissa badiiy san'atlarga boyligi, rang-barang tasvirlar, qahramonlar ta'rifidan tortib, ularning ruhiy olami ham o'z davrining til imkoniyatlaridan to'la foydalangan holda berilgan.

Qissaning poetik xususiyati ham o'ziga xos. Unda rang-barang badiiy-tasviriy vositalar va badiiy san'atlardan unumli foydalanilgan. Yozma variant birmuncha

sayqallangan tasvirlarda tafsilotlar o'ta bo'rttirilib yoki o'ta nafislashtirilib berilsa, og'zaki variantda esa oddiy so'zlashuv uslubida voqealar lo'nda bayon etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Султон И. Адабиёт назарияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 2005.
2. Худойбердиев Э. Адабиётшуносликка кириш. – Тошкент: Шарқ, 2008.
3. جنگناما پادشاه جمشيد. Тошбосма, ЎзР ФА Алишер Навоий номидаги Адабиёт ва санъат музейи фонди, Инв. №118. 1335 й. (хижрий)

HIKOYA JANRIDA “ILK UCHRASHUV”, “AYRILIQ”, “VISOL” MOTIVI

Hamrayev Komiljon O'limasovich,
Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU
“Adabiyot nazariyasi va zamonaviy
adabiy jarayon” kafedrasi dotsenti(v.b)
khamrayev@gmail.com

Xayrullayev Azamat Xoliqovich
Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU o'qituvchisi
azamatxayrulla@gmail.com

Annotatsiya: Bu maqolada XX asr o'zbek hikoyalarida muhabbat mavzusining yoritilishi o'rganilgan. Ishq-muhabbat mavzusiga oid asar syujetlarining tipologik va o'ziga xos ko'rinishlari talqin qilingan. Tog'ay Murod, Xayriddin Sulton, Nazar Eshonqul, Murod Muhammad Do'st, Olim Otaxon kabi ijodkrlarning hikoyalari misolida oshiq va ma'shuqa ruhiyatidagi o'zgarishlar tabiat tasviri fonida ko'rsatilishi tahlil qilingan. Bundan tashqari muhabbat haqida hikoyalarda ayriliq va uchrashuv motivlarining poetik xususiyait keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Sarlavha, kompozitsiya, syujet tizimi, badiiy obraz, badiiy detal, badiiy g'oya, majoziy ma'no.

Annotatsiya: In this article the illucidat of love was learned in XX th century's uzbek literature. The typologic and specific features of sujets worksthat conserning the theme of love and passion were interpreted. As an examole in the stories` of authors such as Tog'ay Murod, Xayriddin Sulton, Nazar Eshonqul, M.Muhammad Do'st, Olim Otaxon presenting the changes in lovers` psychology were analused as image of the nature.

Moreover poetic features of the motives, parting and meeting were described in the stories of love.

Jabborova M. "QISSAI JAMSHID" ASARINING POETIK XUSUSIYATLARI.....	148
Hamrayev K. Xayrullayev A. HIKOYA JANRIDA "ILK UCHRASHUV", "AYRILIQ", "VISOL" MOTIVI.....	157
Ametova O. YUSUF XOS HOJIBNING OBRAZ YARATISH MAHORATI...	164
Aliqulova H. YOR-YOR QO'SHIQLARI VA XALQONA SO'ZNING O'ZIGA XOS IFODASI.....	170
Xayrullayev A. Hikoya janrida badiiy nutq shakllarining o'rni.....	175
Yo'ldoshev O'. O'ZBEK ARUZI TARIXI VA TARAQQIYOTI.....	183
Ziyayeva Y. "Saddi Iskandariy" dostonida tamagirlikning qoralanishi.....	184
Nazarova D. HUVAYDO IJODIDA AN'ANA VA O'ZIGA XOSLIK.....	190
Mamiraliyev Q. FAXRIYOR SHE'RLARIDA JANRLAR MASALASI.....	198
Fayziyeva D. XOJAGON TARIQATI TASAVVUF NAMOYONDALARI HAQIDA ALISHER NAVOIY QARASHLARI.....	202
Xayitaliyeva N. POETIK NUTQNING YETAKCHI XUSUSIYATLARI.....	207
Yoqubova S. ChO'LPON SAFARNOMALARIDA LIRO-EPIK TASVIR USULI.....	213

ADABIYOT O'QITISH MUAMMOLARI: YECHIM VA TAKLIFLAR

Qozoqboy Yo'ldosh "O'TKAN KUNLAR" ROMANIGA METODIK YONDASHUV.....	220
Husanboyeva Q. "GO'RO'G'LINING TUG'ILISHI" DOSTONINI MUAMMOLI O'RGANISH.....	229
Niyozmetova R. ASAR QAHRAMONLARINING SHAXSIY SIFATLARINI ANGLASH MASALALARI.....	245
Boltaboyeva O. NAMANGAN ADIBLARI IJODINI O'RGANISHDA QIYOSIY-TIPOLOGIK TADQIQ METODIDAN FOYDALANISH (XILVATIIY IJODI MISOLIDA)	249
Ubaydullayev N. ABDULLA QODIRIYNING HAYOT YO'LINI O'RGANISHDA AVTOBIOGRAFIK ASARLARNING O'RNI.....	256
Abdurahmonova S. ADABIYOT DARSLARIDA YANGI ZAMONAVIY METODLARDAN FOYDALANISHNING SAMARALI USULLARI.....	262

TALABALAR MINBARI ADABIYOT TA'LIMIDA INNOVATSION G'OYALAR

Ashirova Sh. ONA TILI TA'LIMINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TALABLARI.....	269
Karimova Y. «BOBURNOMA» ASARIDAGI HIKMATLARNING XALQ OG'ZAKI IJODIGA UYG'UN XUSUSIYATLARI.....	275
Abdurahmonova M. RAMZ – UNIVERSAL BADIY VOSITA.....	282